

A HÁBORÚ IRODALMA NÉMETORSZÁGI KÖNYV- TÁRAKBAN.

A világháború kitörése nagy feladat elé állította Európa nagyobb könyvtárait. A rengeteg irodalmi termelést, melyről német, angol, francia külön bibliographiák számolnak be, a megszámlálhatatlan hivatalos és magántermészetű nyomtatványt, a hadviseléssel, közgazdasági viszonyokkal, élelmezéssel, betegápolással, közjótékonyssággal s a társadalmi élet mindennemű vonatkozásával összefüggő apró nyomtatványok ezreit össze kell gyűjteni, hogy a jövő kor fogalmat nyerhessen azon mélyreható változásokról, melyeket a világháború a közéletben, a felfogásban és az emberek lelkületében előidézett. Emellett nem lehet csak *egy* ország, *egy* hadsereg, *egy* vidék irodalmi és nyomdai termelésére szorítkozni, mert a különböző harcvonalokon folyó küzdelem, a szövetséges és ellenséges államok belső élete annyira összefügg egymással és egyik annyira befolyásolja a másikat, hogy a háborús irodalom gyűjtésének, legalább a legfontosabb termékekre vonatkozólag, általános szempontok szerint kell történnie.

Az országos SZÉCHÉNYI-könyvtár a háború kitörése napjától fogva tisztában van a reá váró feladattal. Azonkívül, hogy különös figyelmet fordít a teljes hazai termelésre, igyekezik erre a célra egész Európában, hivatalos és magánuton is, közvetlen vagy közvetített összeköttetéseket létesíteni; sőt vannak megbízottai Európán kívül is, kik az ő számára gyűjtenek. Hogy mily eredménnyel folyik ez a gyűjtés, elég azt felemlíteni, hogy ezidőszert, az 1916-ik év elején, a háborús gyűjtemény darabjainak száma, beleértve az apró nyomtatványokét is, 60.000 körül jár s ez a mennyiség napról-napra emelkedik.

Több ízben nyílt a *Magyar Könyvszemlé*-nek alkalma, hogy ezt a gyűjteményt röviden ismertesse, hazai hírlapirodalmunk is

gyakrabban foglalkozott vele. Egyes folyóirataink szintén többször ismertették a gyűjteményt és érdekesebb darabjait, így pl.: a Századok, a Vasárnapi Ujság, a Magyar Figyelő stb. A Gyűjtőnek 1916-iki külön háborús száma a nagyérdékű anyag tekintélyes részét könyvtárunk gyűjteményéből meríti, hasonlóképpen TÁBORI Kornélnak széleskörű ismerettel megírt Urániabeli darabja («Mi barbárok») sokat vesz át könyvtárunk anyagából. Több megtartott előadás, pl. SEBESTYÉN Károlyé a Műbarátok Körében, RÁTH—VÉGH Istvánnak most színre került darabja («Az ellenséges front mögött») sokat használ fel a mi anyagunkból. Gyűjteményünk jóhírének s a hírlapirodalom és közönségünk meleg érdeklődésének köszönhetjük, hogy annak gazdagításában az ajándékok nagy szerepet játszanak.

Még nem érkezett el az idő, hogy gyűjtés stádiumában lévő anyagunkat rendszeresen ismertethessük, de ideje volt már, hogy széjjelnézzünk a hozzáférhető külföld néhány nagyobb könyvtárban, tapasztalatokat szerzendők arra nézve, hogyan és miképen kell majd az óriási anyagot rendszerbe szedni, csoportokra osztani, használhatóvá tenni, hogy a jövőbeni kor képet nyerhessen a mai rendkívüli időkről.

Elsősorban minket természetesen a bécsi udvari könyvtár gyűjtése érdekel, mellyel az állandó kapcsolat biztosítva van. Folyóiratunknak módja és alkalmá lesz majd később ezzel a gyűjteménnyel is behatóbban foglalkozni. Különben is az ottani gazdag anyag, mely sok tekintetben rokon a miénkkel, most még szintén a gyűjtés stádiumában van, a rengeteg apró nyomtatvány feldolgozására és csoportosítására még ott sem került a sor. Ezért kívánatosnak mutatkozott, hogy legelőször is az anyag csoportosítása körül németországi könyvtárakban szerezzünk tájékozódást, hol a munka már előbbre haladt, s a múlt év nyarán tényleg sikerült is néhány igen nevezetes gyűjteményt behatóan megtekintnünk.

A legnagyobb elismeréssel kell adóznunk azért a lekötelező szivességért és előzékenységért, mellyel HOLUB József múzeumi segédőrrel együtt tett utunk alatt németországi könyvtárakban találkoztunk. Minden könyvtár részéről élénken nyilvánult meg az

együttműködésre, kölcsönös támogatásra és csereviszony létesítésére való óhajlás és valóban a könyvtárak csakis ez uton érhetik el kitűzött céljukat.

A megtekintett háborús gyűjtemények, azok jelentőségének sorrendjében, a következők:

I. *Boroszlóban* két könyvtár foglalkozik a háborus irodalom gyűjtésével. Egyiknek gyűjtése sem nagyszabású, de az egyiknél a kezelés mindenesetre figyelmet érdemel.

1. Az egyik könyvtár a *Stadtbibliothek*. Ez a könyvtár a háborúra vonatkozó irodalomnak csak válogatott termékeit gyűjti, anyagi eszközei nem is engednék meg, hogy nagyobb arányokban szerezzé be a világháború irodalmi termelését. A beszerzett anyag nem alkot külön csoportot, hanem azt a megfelelő könyvtári szakba osztják be. A könyvtár még a szorosabb értelemben vett városi anyagra (falragaszok, helyi érdekű hirdetések, levelezőlapok stb.) sincs figyelemmel, abból indulva ki, hogy Németországban erre a lipcsei Deutsche Bücherei s a berlini Königl. Bibliothek a hivatott intézmények.

2. A *Königliche und Universitätsbibliothek* gyűjtése, bár elsősorban csak a sziléziai anyagot igyekszik teljességben összehozni, ennél sokkal jelentősebb. A könyvtár dotációja is jobban megengedi, hogy nagyobb arányú vásárlásokat tegyen és ezenkívül bő gyarapodást nyer az egész sziléziai tartományban neki járó köteles sajtótermékekből. Sőt ezeket gyakran több példányban is megkapja s a másod- és harmadpéldányokat a berlini Königl. Bibliothek-hoz és a lipcsei Deutsche Büchereihez juttatja.

A háborus irodalmi termékekből, még az ellenséges államokéból is, tekintélyes gyűjteménye van a könyvtárnak. Ebben nem törekszik teljességre, csak a legnevezetesebb vezetőműveket igyekszik megszerezni. A Königl. Bibliothek régi bevett szokása szerint minden hét szerzeményei, melyekről a boroszlói napilapok is, elsősorban a *Schlesische Zeitung*, hetenkint beszámolnak, a könyvtár olvasótermében egy hétig közhasználatra vannak bocsátva.

E heti szerzemények közt most természetesen a háborúra vonatkozók dominálnak. Egy hét letelte után a háborús irodalom termékei az olvasóteremben külön csoportban nyernek felállítást, amelyhez jó mutatók és ideiglenes katalogusok készülnek. A folyton szaporodó, bár nem nagyterjedelmű anyag egyelőre a következő csoportokba van osztva:

I. Tájékoztató művek az államok történetéről és helyzetéről:

1. Általános munkák; 2. Afrika; 3. Amerika stb.... 6. Európa (amely ismét az egyes államok szerint újabb alcsoportokra oszlik).

II. Hadi események, hadügy:

1. hivatalos jelentések (országok szerint); 2. hadi krónikák, a háború általános története, résztvevők élményei,

egyek hadi események (országok szerint); 3. az egyes államok hadereje, katonaugy; 4. egészségügy; 5. megszállott területek igazgatása.

III. Térképek.

IV. Politikai és közgazdasági élet.

V. Jogi kérdések.

VI. Költészet.

VII. Vallásos irodalom.

Ami a kisebb nyomtatványokat, falragaszokat stb. illeti, erre nézve még csak előzetes kísérletet tettek, hogy a nem nagy anyagot bizonyos csoportokba osszák. A főszempont ez anyag gyűjtésénél is az, hogy csakis boroszlói és általában sziléziai eredetű anyagra szorítkoznak. A mostanig létesített csoportok a következők:

1. Falragaszok, hivatalos és egyéb hirdetmények, *a)* datáltak, *b)* datálatlanok. (Ezek tartalom szerint nincsenek elválasztva.)

2. Sziléziai hivatalos lapoknak rendkívüli számai egyes háborús eseményekről.

3. Sziléziai apró nyomtatványok, és pedig:

a) levelezőlapok;

b) egyes dalok, versek, hangjegyyel vagy anélkül;

c) dal- és versfüzetek;

d) térképek;

e) vegyesek.

Helyes és követendő eljárás az, hogy minden egyes csoport élén egy jegyzék van, amely tájékoztatást ad az illető csoport darabjairól.

A hírlapgyűjtés is elsősorban a sziléziaiakra szorítkozik. Természetes, hogy a könyvtár teljességben gyűjti és megőrzi a német veszteséglistákat, amelyek ott a hivatalos lapok mellékleteként jelennek meg.

Érdekes, hogy a könyvtárnak sikerült három oroszországi vezetőlapnak csaknem teljes folyamához jutnia, ezek a *Novoje Vremja*, a *Rjecs* és a *Ruszkoje Szlovo*.

A németországi viszonyokra felette jellemző, hogy az ellenes irodalom termékeinek nyilvános használatára nézve semmiféle korlátozás sincs. A francia, angol és olasz háborús irodalom darabjai az olvasóteremben minden fenntartás nélkül épúgy rendelkezésre állnak az olvasóknak, mint a német vagy osztrák irodalmi termékek.

II. A *drezdai kir. könyvtár* háborús gyűjteménye nem nagyszabású. Ez a könyvtár sem törekszik arra, hogy a világháború általános irodalmát és mindennemű apró nyomtatványait teljes sorozatban összegyűjtse; megelégszik a vezetőmunkák, a számottevő általános érdekű irodalmi termékek megszerzésével s ezek mellett gyűjtése csak a szász vonatkozású háborús irodalmi termékekre; az ú. n. Saxonikákra szorítkozik. A könyvtár tisztában van azzal, hogy egyrészt Szászországban a lipcsei *Deutsche Bücherei*, a Németbirodalomban pedig a berlini kir. könyvtár a hivatott arra, hogy a háborús nyomtatványok teljes összegyűjtésén fáradozzék. A könyvtár gyűjtése plakátokra, hirdetményekre, háborús levelezőlapokra nem terjed ki. Ami ezekből ajándékképp a könyvtárba jut, az természetesen ott helyet talál és megfelelő könyvtári feldolgozásban részesül.

A könyvtár nem szándékozik a háborús irodalmat külön osztálykép kezelni, hanem ennek termékeit beosztja a könyvanyag 120 szakának megfelelő csoportjába. Gyakorlatilag az a célszerű intézkedés történt, hogy a világháború irodalmának legfrissebb termelése, épúgy mint Boroszlóban, a könyvtár olvasótermében úgyszólván közszemlére van téve. A háború alkalmából a könyvtár a régibb hadi irodalomból is összeállított egy sorozatot és ezt is az olvasóteremben helyezték el, arra számítva, hogy ez iránt is nagy lesz az érdeklődés; miután azonban látták, hogy ez a sorozat kevés érdeklődőre talál s csak a mostani háborús irodalmat használók száma növekszik állandóan, az előbbit fel is oszlatták.

A hadi irodalom közhasználatra bocsátott kollekcijához házi

használatra ideiglenes tárgyi katalogus készült, mely ezidőszertint a következő főcsoportokat foglalja magában:

1. Folyóiratok és általános munkák.	4. Németország hadereje.
2. Népjog, hadijog, semlegességi jog.	5. Egyéb államok hadereje (az államok betürendjében).
3. Az egyes fegyvernemek. Közlekedési, pénzügyi és egészségügyi munkák.	6. A mai világháborúról szóló művek.

Szászországban egyes állami szervek és városok is foglalkoznak a hatáskörükbe eső háborús emlékek rendszeres gyűjtésével. Így például tudomásunkra jutott, hogy a szász belügyminiszterium levéltára háborús levelezőlapokat gyűjt s ezekből egy sorozatot közszemlére is tett azon a kiállításon, amelyet ottidőzésünk idején a Landesverein Sächsischer Heimatschutz rendezett hadizléstelenségekből. A városi hatóságok pedig rendszeresen gyűjtik az illető városra vonatkozó falragaszokat, hirdetményeket stb.

III. *Münchenben* a Königliche u. Staatsbibliothek nagyszabású háborús gyűjteményének megismerése és rendezési tervének megismerése volt a főcél.

Az a régi összeköttetés, mely a M. Nemz. Múzeum könyvtára és a müncheni között évtizedek óta fennáll, továbbá az a körülmény, hogy a mi könyvtárunk is a müncheni rendszert követi a könyvanyag osztályozásában, megkönnyítette feladatunkat s a legelőzékenyebb fogadtatást biztosította számunkra.

A müncheni könyvtár háborús gyűjteménye általános szempontoknak hódol; a neki járó kötelempéldányok a bajorországi termelést biztosítják számára, a külföldi irodalmat pedig egyrészt vétel, másrészt ajándék útján szerzik meg; a hivatalos kiadványokat, hirdetményeket és hadizsákmány jogán birtokba került darabokat részint polgári hatóságokhoz, részint hadseregarancsnokságokhoz — különösen az Etappenkommandókhoz — intézett előzetes megkeresésekkel igyekeztek biztosítani. Igénybe vették, különösen Keleten, a német konzulátusok segítségét is, melyek főkép

a balkáni államokból számos fontos politikai lapot juttattak a könyvtár birtokába. Megjegyezzük, hogy az ellenséges államok hírlapirodalma igen könnyen jut be Németországba; könyvkereskedőknél, sőt kávéházakban és utcai újságárusoknál is megszerezhetők és olvashatók a legfrissebb olasz, angol és francia hírlapok.

Érdekelt bennünket az a nagyszámú hadi újság (Armeezeitung), melyek Németországban az egyes hadseregek, csapat-testek és táborok számára készülnek és amelyeknek megszerzésében az Etappenkommandók járnak a könyvtár kezére.

Tekintve a háborús irodalom rengeteg termelését, természetes, hogy még a müncheniek sincsenek tisztában a végleges rendezési tervvel, azonban ennek alapvonalai az eddigi eljárásból már kezdenek kibontakozni.

A háborús gyűjtemény nem alkot Münchenben külön szakot, hanem a könyvtári rendszer egyik osztályába, a Historia universalisba, mint Appendix van beleillesztve, épúgy, mint ahogy az 1870—71-iki háború irodalmi termelését az Europaea szakba osztották be. Erről a «H. un. App.» csoportról numerus currens szerint a feldolgozás sorrendjében vezetnek egy elenchust, amely a három formátum (oktáv, quart, folio) szerint van csoportosítva. Ennek alapján készül a betűrendes cédula-katalogus és az ú. n. Realkatalog, mely utóbbi a kartotéka-rendszer szerint mult évi augusztus havában három fiókban állott a nagy olvasóteremben a használók rendelkezésére. Ez a realkatalogus ottidőzésünk napján 257 tárgycimet tartalmazott betűrendben; természetes azonban, hogy a tárgycimek száma a feldolgozás haladásával egyre szaporodik.

Az egész gyűjteménynek csoportokba való osztályozása körül az eszmék még nem tisztázódtak és a rendszer még nem alakult ki véglegesen. Egyelőre a következő főcsoportokba szándékoznak osztani az anyagot:

1. A háború előzményei, különösen az Angliához való viszony.

2. Hivatalos irományok a háború kitérése előtt és idején, igazolást célzó diplomáciai iratok (fehér-, kék- stb. könyvek).

3—4. (E csoportok természete még nincs megállapítva).

5. A világháború általános lefolyása, háborús krónikák, táviratok.

6. A háborúban résztvevő államok, általánosságban.

7. A hármas szövetség.	14. Belgium és a nyugati harctér.
8. Ausztria-Magyarország a világháborúban.	15. Oroszország és a keleti harctér.
9. Törökország, az Izlam, Dardanellák, Egiptom, India.	16. Szerbia és Montenegro.
10. A hármas entente és szövetségesei.	17. Japán, Csingtau.
11. Anglia.	18. Olaszország.
12. Anglia és a tengeri háború.	19. A világháború és a semlegeség. Amerika fegyverszállításai.
13. Franciaország s a háború lefolyása a nyugati harctéren.	20. A világháború és a nemzetközi jog.
	21. Békejavaslatok. A háború utáni kor.

Németország a világháborúban.

25. Általában.	33. Hadifoglyok.
26. A gyarmatok.	34. Sebesültek gondozása.
27. A világháború és a közgazdaság.	35. Az otthoni hadsegélyezés ügye.
28. Egyesek hadiélményei. Tábori levelek.	36. Háború és a vallás.
29. Egyes fegyvernemek. (Repülő, Zeppelinek),	37. Beszéd és előadások (nem valóságos természetűek).
30. Egészségügy.	38. Hadi dalok, elbeszélések, regények.
31. Etappügy.	39. Háború és a művészet.
32. Tábori pósta.	40. Háború és a sajtó.

Az apróbb nyomtatványok, a háborúval kapcsolatos jótékony-sági, közgazdasági, egészségügyi és társadalmi munkásságról szóló hirdetések, felhívások stb. rendezése körül a fogalmak még annyira sem alakultak ki, mint a szorosabb értelemben vett könyvtermelésnél. Amit az apróbb nyomtatványok közül a fenti csoportok egyikébe be lehet osztani, azt rendes könyvként kezelik, a többire nézve az a vélemény, hogy azokat a kiadási helyek (városok) szerint kellene csoportosítani és ezeken belül pedig bizonyos szempontok szerint elrendezni. Minden hirdetésről, egylevelés nyomtatványról is, külön cédula készül, ami Münchenben könnyen megtörténhetik, mert ilyenmő anyag gazdagság tekintetében meg se közelíti a mi gyűjteményünket. A falragaszokat, még a nagyterjedelműeket is, összehajtogatás nélkül, kiterítve, kihuzható táblásszekrényekben gondozzák, ami a leghelyesebb eljárás; a müncheni könyvtárban ennek nincs semmi akadály, ott bővében vannak a helynek; nálunk azonban a mai szűk helyviszonyok mel-

lett még gondolnunk sem lehet arra, hogy ezt a jó példát kövessük, pedig a többszörös összehajtogatás nagyban veszélyezteti az amúgy is rossz papírosra nyomott hirdetésmények épségét.

A háborúval kapcsolatos képeslevelezőlapokat rendszeresen ez a könyvtár sem gyűjti; ezek gyűjtése a nürnbergi Germanisches Museumnak feladata s ugyancsak ez a múzeum gyűjti a hadban résztvevők leveleit is.

A bajor hírlapirodalom termékeit a hadigyűjtemény számára nem szakítják ki a hírlaposztályból, hanem ott őrzik összefüggő sorozatban; ez történik a folyóiratok háborús füzeteivel és az iskolai értesítőkkal is, melyeknek háborús vonatkozású cikkeiről majd annak idején a reálkatalogus számára cédulák fognak készülni. A kéziratok, térképek és kéziratot zeneművek szintén nem osztatnak be a háborús gyűjteménybe, hanem az illető könyvtári osztályokban maradnak.

A gyűjteményből különben a magyar irodalmi termelés teljesen hiányzik s az osztrák is elég gyéren van még ezidőszert képviselve. Az előbbire nézve készséggel ajánlottuk fel a csereviszonyt, amelyet a könyvtár vezetősége örvendetesen vett tudomásul.

IV. *Lipcse* a világháború irodalmának egyik legnevezetesebb gyűjtőhelye. Két helyen is gyűjtik, egymástól függetlenül, a háborúra vonatkozó összes nyomtatványokat anélkül, hogy egymást kölcsönösen támogatták. Mindkét gyűjtemény igen nagyszabású s mindkettő (az egyik múlt évi májusban, a másik ép ott időzésünk idején) a legérdekesebb darabokból már kiállítást is rendezett, mely nagy érdeklődéssel találkozott.

1. Az egyik gyűjteménynek létesítője dr. Albert SCHRAMM, aki a két év előtt rendezett Internationale Ausstellung für Buchgewerbe und Graphik visszamaradt anyagából, egyelőre ideiglenesen, a régi kiállítási helyiség egyik csarnokában nagyszabású múzeumot rendezett be az írás, különösen a könyvirás és könyvtechnika történetére vonatkozó elsőrangú anyagból, mely jelenleg 88 helyiséget tölt meg. Ennek a később állandóvá váló múzeumnak keretében egy tágas nagy helyiség a most folyó világháború

írott és nyomtatott emlékeinek van szentelve. Elsőrangú darabokban gazdag ez a gyűjtemény, pedig alig századrésze az anyagnak van közszemlére téve. Különösen felkeltik az érdeklődést a szükség- és tábori pénzek, tábori ujságok, belga és francia területen működő német hadi nyomdák termékei; feltűnő sok hirdetmény Instenbúrgból, Tilsitből az ottani orosz betörés idejéből.

Dr. SCHRAMM-ot a gyűjtés nehéz munkájában egykori Burschenschaftjának több száz olyan tagja támogatja lelkesen, akik jelenleg a keleti vagy nyugati harctereken működnek. Hathatós támogatásra talál továbbá a politikai hatóságokban s a katonai parancsnokságokban, melyek az általuk kiadott vagy hozzájuk kerülő érdekes darabokat a múzeumba juttatják. Feltűnő nagy a török mozgósítási és hadműveletekre vonatkozó eredeti írtványok, képek stb. száma; úgyszintén szépen van képviselve a balkáni államok, különösen Görögország hírlapirodalma, nemcsak egyes számokkal, hanem összefüggő sorozatokkal. A gyűjtés ez eredményét a német külügyi képviseletnek, különösen a Keleten működő konzulátusoknak lehet köszönni, melyek nagy buzgósággal és pontossággal gyűjtik össze a háborús anyagot.

A dr. SCHRAMM által létesített hadi gyűjteménynek rengeteg egyéb anyaga, mely mindent felölel, amihez a lelkes gyűjtő hozzájut, még teljes rendezetlenségben van, nagyrésze ki sincs csomagolva, úgy hogy annak rendezéséről, csoportokba osztásáról, katalógizálásáról ezidőszert fogalmat sem alkothattunk magunknak, sőt még az anyag természetéről sem.

Ebben az óriási gyűjteményben csereanyag bőven akad; a gyűjtemény alapítója teljes készséggel ajánlotta fel a csereviszony létesítését annál is inkább, mert osztrák és magyar anyag a gyűjteményben vajmi kevés akad. Természetes, hogy ajánlatát mi is a legnagyobb örömmel fogadtuk.

2. A másik nagy gyűjteményt a mintegy három év előtt létesített és bámulatos eredményekkel dolgozó *Deutsche Bücherei* hozta létre. A németországi könyvkiadók által alapított, a szász állam és Lipcse városa által hathatósan (ezidőszert évi 200.000 márkával) támogatott, valamint más városok és államok, úgy-

szintén osztrák és svejci könyvkiadók által is felkarolt intézmény rohamos fejlődésnek indult, hogy tetté érlelje azt a nagy gondolatot, melynek létesítését köszönheti. A cél: összegyűjteni a német s a németekre vonatkozó irodalmat a maga teljességében. A német könyvkiadók nemzeti becsületükből folyó kötelességüknek tartják minden kiadványukat beküldeni. Hogy ez micsoda mennyiséget jelent, ennek feltüntetésére elég csak azt megemlíteni, hogy csupán német szakfolyóirat (nem hirlap) évente 10.000-nél több jelenik meg. Természetes, hogy a könyvek száma ennél jóval nagyobb.

A Deutsche Bücherei ma 45 alkalmazottal és megfelelő számú szolgálóval dolgozik. Ideiglenesen a Deutsches Buchhändlerhaus és a Börsenverein által erre a célra átengedett szűk helyiségekben működik; befejezéséhez közeledik azonban már az a nagyszabású könyvtári épület, mely a szász állam által felajánlott három millió márka költségen készül. A város szélén, a Völkerschlachtdenkmalhoz egyenesen vezető uton (Strasse des 18. Oktober) áll az új könyvtár, mely a modern könyvtártechnika minden eszközével el van látva. Módunkban volt az építési terveket készítő s az építést vezető műszaki tanácsosnak (Baurat BAER) vezetésével végigjárni az új épület minden helyiségét, melyekből igen tekintélyes rész van a háborús gyűjteménynek szánva.

A Deutsche Bücherei háborús gyűjteménye ugyanolyan módon jött létre, mint maga az egész könyvtár. Elsősorban maguk a könyvkiadók, kik az intézmény fenntartói, küldik be kiadványaikat, azután a nagy mennyiségben szétküldött felhívások (városokhoz, politikai és egyházi hatóságokhoz, csapattestekhez, Burschenschaftokhoz, magánosokhoz) meghozták a kívánt eredményt. Vásárlásra csak az esetleges hiányok pótlásakor kerül a sor. Kapnak anyagot Ausztriából is, így pl. a cs. és kir. hadügy-miniszterium megküldi a többi közt a veszteséglistákat.

A háborús gyűjteményről külön növedéknaplót vezetnek, amelybe minden egyes darabot épügy bevezetnek, mint ahogy a bevezetés nálunk is külön háborús növedéknaplókba történik. A szorosabb értelemben vett irodalmi termékek, a könyvek azonban a többi könyvanyagban és nem külön nyernek elhelyezést s a külön

háborús gyűjteménybe csak az odavágó munkák esetleges dupluma kerülnek. Itt foglal azután helyet természetesen a rengeteg mennyiségű aprónyomtatvány is, amelyeket lehetőleg könyvtári kezelésben részesítenek.

Hogy milyen lesz a felállítás és katalogizálás, valamint az osztályozás rendszere, ez iránt a fogalmak a Deutsche Büchereienben sem alakultak még ki. Hadi képeslevelezőlapokat rendszeresen ez a könyvtár sem gyűjt, csak megőrzi az ajándékkép megküldöttöket. A napilapok gyűjtését nem tekinti feladatának a könyvtár s így e tekintetben nagyon hiányos lesz a gyűjtemény; ellenben a hadi ujságokat, amelyeket oly nagy számban ad ki a német haderő, ritka teljességben találjuk meg a Deutsche Büchereienben. Természetesen, hogy a nagy arányokban befolyó anyag duplumokban is igen gazdag és kölcsönösen nyilvánítottuk óhajunkat s készségünket csereviszony létesítésére, mert ők is nagyon érzik a hiányát idevágó magyar és osztrák termékeknek.

V. *A berlini Königl. Bibliothek* mindazt, ami a hadi irodalom gyűjtése és rendezése körül Németországban látható, messze felülmulja. Általában e könyvtár a legnagyobb mértékben veszi ki részét a háború munkájából. Ő közvetíti a könyvküldést a táborokban levő hadsereg és a hadi kórházak részére s e célból egy Kriegsbüchereit létesített, amely az új könyvtárépületben az egyetemi könyvtár részére szánt olvasóteremben működik; másrészt pedig ez a nagyszabású könyvtár, mely a császár által az 1914. év március havában felavatott új helyiségben bámulatráméltó tevékenységet fejt ki, a hadi gyűjtemény létesítése terén is a legelső helyen áll. Mindazok a tényezők, amelyek ily gyűjtemény létrehozásához elengedhetetlenek, e könyvtárnak rendelkezésére állanak. A könyvtárnak ezidőszereint 250 alkalmazottja van, akiknek mintegy harmada katonai szolgálatot teljesít, és mégis abban a kedvező helyzetben van, hogy *búsz* alkalmazottja foglalozhatik állandóan *csakis* a háborús gyűjteménnyel és hogy ennek rendezése és felállítása céljából *harmincnál* több helyiséget foglalhatott le. Azt a tömérdek könyvkötési munkát, mely a hadi termékek kezelésével jár, a könyvtárban berendezett nagyszabású

könyvkötőműhely folytonos ellenőrzés alatt könnyűszerrel elvégzi. Ilyen körülmények között természetes, hogy a könyvtár a legáltalánosabb értelemben vett háborús gyűjtemény létesítésére törekedhetett és már eddig is bámulatos sikereket érhetett el. Igaz, hogy ez irányban az említett körülményeken kívül minden egyéb tényező is a kezére játszik. A könyvtár királyi volta biztosítja számára a külügyi hivataltól és a legfőbb hadvezetőségtől kezdve a politikai, közigazgatási és katonai hatóságoknak teljes közreműködését és magánosok áldozatkészségét; emellett a Poroszországban neki járó kiadói (Verläger) kötelempéldányok és a rendelkezésére álló anyagi eszközök biztos garanciái egy nagy, általános háborús könyvtár létesítésének. A nemzeti összetartás dokumentálására amerikai németek, külföldön (Svejc, Svédország stb.) működő könyvtárak fáradtságos utánjárással is megszerzik a berlini könyvtár részére az ellenséges államok irodalmi termelését. Ritka gazdagságban van itt meg pl. a francia, olasz, angol, belga és különösen az orosz háborús irodalom, mely utóbbi Svédországon keresztül jut Berlinbe, míg az előbbieknél jobbra egy lausannei német könyvtár a megszerzője.

A könyvtár gyűjtése kiterjed:

1. minden hozzáférhető hírlapra és folyóíratra, idegen országbeliekre is; ezekhez igyekszik két példányban hozzájutni, hogy az egyik, amennyiben sorozathoz tartozik, a nagy könyvtár anyagába jusson, a másik példány pedig a külön felállított hadi gyűjteményt gazdagítsa. A hírlapokból újságkivágatok is készülnek, melyek ilyen tömegben ezúttal elsőízben kerülnek rendes könyvtári kezelés alá;

2. az összes hadviselő államok és semleges országok teljes háborús irodalmára;

3. háborús képeslevelezőlapokra (Kriegspostkarten);

4. háborús térképekre;

5. háborús zeneművekre;

6. képes ábrázolásokra, még ha azok szövegnélküliek is;

7. háborús fényképfelvételekre;

8. falragaszokra, hirdetőményekre, melyek a háborúval kapcso-

latos, bármilyen állapotra vonatkoznak és egyéb aprónyomtatványokra; és végül

9. kéziratokra, hadi levelekre; ezekből azonban eddigelé nagyon kevés darab jutott a könyvtár birtokába.

E felsorolás mutatja, hogy a könyvtár nem gyűjtött még eddigelé több olyan fajta nyomtatványt, amelyekre múzeumunk könyvtárának figyelme elejétől fogva kiterjedt, így pl. a berlini kir. könyvtárnak nincs gyászjelentésgyűjteménye a hadban elesettekről és a hírlapokban közzétett gyászjelentéseket sem gyűjti kivágatok alakjában; nincs továbbá emlék-, záró- és hadisegélybélyeg sorozata, hiányzanak a hadisorsjegyek, szükségpénzek, a hadijótékonyásnak és közélélmzésnek mindennemű apró nyomtatott emlékei, melyekben a mi könyvtárunk igen gazdag. A berlini kir. könyvtárnak ugyanis az a véleménye, hogy ezeknek gyűjtése a hadi és oly természetű múzeumok feladata, aminők pl. a nürnbergi Germanisches Museum vagy a berlini Märkisches Museum, amelyek máris igyekeznek ilyen anyagot is gyűjteni.

Ami a gyűjtemény egyes csoportjait s ezek kezelési és rendezési módját illeti, erre nézve a következőket tapasztaltuk.

A háborús gyűjtemény csak részben alkot külön csoportot a könyvtár állományában, amennyiben a könyvek, újságok, hangjegyek, térképek, képek, képeslevelezőlapok, kéziratok nem egy egységes gyűjteményben, hanem az illető könyvtári osztályban (könyvtár, hírlapok, térképosztály, zenei osztály stb.) külön-külön csoportokban, külön nyilvántartással és katalogizálással állítatnak fel. Mikor a befolyó anyag természete szerint az illető növedéknaplóba bevezetett, az anyag további feldolgozásra a megfelelő csoportba kerül, ahol tudományos tisztviselők (wissenschaftliche Beamte) vezetésével a segédalkalmazottak (Hilfsarbeiter) egész sora foglalkozik a rendezéssel s megfelelő mutatók készítésével.

A *hírlapok* kezelésénél különösen az újságkivágatokkal való elbánás — ami a könyvtári gyakorlatban egészen új dolog — érdekelt közelebbről. Az ezekkel foglalkozó tisztviselő egy mélyen átgondolt, szisztematikus alapra épített rendszert dolgozott ki a sokezernyi újságkivágat rendezésére. Minden kivágatot félív

papírra ragasztanak fel s ez azután tartalma szerint a 12 főosztályból álló csoportosításnak megfelelő részében nyer elhelyezést. A felállítási rendszer szigorúan logikus alapokon nyugszik s a háború előzményeiről, lefolyásáról, egyes főbb eseményeiről, jogi, közéleti, gazdasági következményeiről, segélyezési és egészségügyi intézkedésekről, az emberi lélekre való hatásáról teljes képet ad.

A hírlapoknak rendkívüli hadiesemények alkalmával megjelenő különkiadásait a sorozattól elkülönítve kezelik.

Ami a szorosabb értelemben vett háborús *könyvanyagot* illeti, melynek darabszáma ottidőzésünk idején a 4000-et jóval meghaladta, ennél is a szokásos betürendes és tárgyi címtározáson kívül főleg a reálkatalogus érdekelt, mert tisztában kell lennünk azzal, hogy a mi könyvtárunknál a reálkatalogus készítését a háborús gyűjteménnyel kell megkezdenünk. Míg Münchenben a reálkatalogus a betürendes szisztémán alapul, addig Berlinben épügy, miként az újságkivágatoknál, a historiai és logikai sorrendet veték alapul.

A háborús könyvanyag a nagy könyvtárban külön csoportot képez s hogy külsejéről is könnyen felismerhető legyen, a többi könyvanyagtól eltérő kötést kap (fekete félvászon, ráragasztott vörös címkével).

A folyóiratok és folytatásos munkák hosszú sora, valamint a füzetes vállalatok ezidőszert a folytonos gyarapodás stádiumában lévén, szerencséje a könyvtárnak, hogy ezek számára megfelelő hely áll rendelkezésére, ahol az 1000-nél több német és külföldi folyóirat és folytatásos vállalat mindenikét betürendben, külön-külön lefektetve gondozhatják, ami egyetlen módja annak, hogy az állandóan növekvő csoportokat rendben lehessen kezelni. Mikor az évfolyam vagy munka teljessé lesz, akkor az rendes könyvtári elbánás alá kerül; addig is nyilvántartás céljából betürendes cédulakatalogus áll rendelkezésre.

A kötelepéldányok nyilvántartása más alapon történik, mint a Magyar Nemzeti Múzeumban; a mi törvényünk az előállító nyomdákra hárítja a köteleességet, hogy termelésüket beküldjék, a németországi gyakorlat ezt a kiadó (Verleger) köteleességévé teszi.

S minthogy e kötelesség teljesítése a németországi kitűnő bibliografikus folyóiratok (a Hinrichs-féle katalogus, Börsenblatt stb.) segítségével könnyen ellenőrizhető, természetes, hogy a könyvtári alapkezelés is elsősorban a kiadót tartja nyilván.

A háborús *levelezőlapok* kezelése is szerfelett érdekelt, mert ez az első alkalom, hogy könyvtár ilyen tömegben jusson ehhez az anyaghoz. A berlini rendszer e levelezőlapok első rendezésénél szintén a kiadó nevét veszi alapul, ha ez a levelezőlapon nem látható, a festő, rajzoló vagy fényképész nevét s ha ez sincs rajta a lapon, akkor az az ábrázolás tárgya alapján képzett vezérszó alatt nyer elhelyezést. Kétségtelenül ez a legjobb módszer arra, hogy a gyűjtés stádiumában megállapítható legyen, valamely levelezőlap megvan-e vagy nincs. Azonban kétségtelen, hogy ezt csak ideiglenes kezelési módnak kell tekinteni; a végleges rendezésnél, valamint a katalogus készítésénél is a tartalomnak, ábrázolásnak figyelembevételét mellőzni nem lehet.

Úgy a levelezőlapokat, mint a fényképfelvételeket és önálló ábrázolásokat a térképosztályban gondozzák (Kartenabteilung). Ennek az anyagnak egyelőre csak kezdetleges lajstromozása van folyamatban szerzők, művészek, illetőleg kiadók szerint. Ezekről is olyan részletes tárgyi katalogus fog készülni, mint aminő az 1870—71. évi német-francia háború ábrázolásairól készült. Ez a kétkötetes részletes jegyzék lesz kétségtelenül irányítója a mostani háború hasonló emlékeiről készítendő katalogusnak. A képeslevelezőlapok száma ez időszertint körülbelül 10—11.000 lehet.

A nagy tömegű háborús *falragaszok, felhívások, egyleveles nyomtatványok stb.* rendezése még nem kezdődött meg. Ezek legnagyobbbrészt akkor még csomagokban voltak. Feltűnő nagy köztük a légi járművekről az ellenség által ledobott felhívások és közlések száma és rendkívül becses az az angol falragasz-sorozat, jobbjára hadiszolgálatra való felhívás, amelyekhez a kir. könyvtár svédországi összeköttetései révén jutott. A hirdetmények rendezésénél az az elv látszik uralkodóvá válni, hogy azok lehetőleg egész terjedelmükben kiterítve, védőtokban őriztessenek meg, még pedig a kiadó egyén vagy hatóság, illetőleg a kiadási hely

szerint rendezve, s ezen belül a nyomtatványok természete szerint csoportosítva (pl. hadi, közigazgatási, jótékonyági stb. ügyek).

A világháború alkalmából megjelenő nagyszámú *zeneműveket* a könyvtár zenei osztálya kezeli szintén külön nyilvántartás mellett. Ez az osztály veszi gondozás alá a hangjegyes levelezőlapokat is, amelyeknek száma ott is, mint nálunk, igen nagy. A zeneművek kezelése igen egyszerű. A terjedelmesebbeket, melyek magukban véve is önálló darabot alkotnak, külön-külön köttetik be; a kisebbekből, alakjuk szerint, 20—30-at egy-egy gyűjteményes kötetbe kötnek össze és minden kötet élén a szerzők betűrendjében készült jegyzék van. A zeneművek természetük szerint, pl. indulók, dalok, himnuszok stb. külön-külön sorozatot képeznek. Mindehhez igen kimerítő katalógusok készülnek a szövegek és dallamok szerzői szerint. A hangjegyes levelezőlapok dobozokba állítva nyernek elhelyezést, természetesen hasonló lajstromozás mellett.

A háború írott emlékeit a kir. könyvtáron kívül rendszeresen még egy berlini múzeum gyűjti: a *Märkisches Museum* s ennek kebelében alakult meg a «*Zentralstelle zur Sammlung von Feldpostbriefen*».

A múzeum vezetősége még 1914. november havában felhívást bocsátott közzé, hadi naplók és tábori levelezések megküldését kérve. A múzeum ezeket tartalmi érdekességük miatt gyűjti; ezért megelégszik esetleg másolatokkal is vagy pedig az eredetit kívánatra visszaküldi. A felhívásnak megvolt a jó eredménye; nagy terjedelmű anyag gyűlt már eddig is össze és ez egyre növekedik. A múzeum megindított egy füzetes vállalatot is ilyen címen: *Briefe aus dem Felde 1914/15.*, melyből már sok füzet jelent meg. Természetes azonban, hogy gyakran épen a tartalmilag legérdekesebb darabok nem tehetők ma még közzé nyomtatásban. A múzeum gyűjt ezenkívül háborús képeslevelezőlapokat, hirdetményeket és olyan irodalmi termékeket, amelyek elsősorban Berlinre és a brandenburgi Markra vonatkoznak. E gyűjtemény még

rendezve és katalogizálva nincs. A leveleknél a rendezés és lajstromozás alapjául a kronológiai sorrend, a levélíró neve, azután a csapattest és a levélben tárgyalt hadiesemény fog szolgálni.

A németországi könyvtárakban szerzett tapasztalatok és összeköttetések kétségtelenül gyümölcsözők lesznek az orsz. SZÉCHÉNYI-könyvtár gyűjtésére nézve úgy a gazdagítás, mint az anyag rendezése, áttekinthetősége és a használat megkönnyítése szempontjából. Ezért kívánatos, hogy a külfölddel való kapcsolat a jövőben is folytonos legyen s idővel kiterjeszkedjék oly államok könyvtáaira is, melyekhez ezidő szerint hozzáférni nem lehet. A világháború irodalma még évtizedeken át fog munkát adni a könyvtáraknak és bőven lesz alkalom arra, hogy egymást támogassuk s egymástól tanuljunk.

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.